

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет економіки і менеджменту**

**ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ І ЗАХИСТУ
КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Методичні вказівки для викладачів та здобувачів вищої освіти
денної та заочної форм навчання факультету економіки і менеджменту
2-е видання із змінами і доповненнями

Суми – 2025

УДК: 371.214.114

Укладачі: **Строченко Н.І.**, к.е.н, професор кафедри економіки та підприємництва імені професора І.М. Брюховецького
Рибіна Л.О., к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Лукаш С.М., к.е.н, доцент кафедри публічного управління та адміністрування

Загальні вимоги до написання і захисту кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти: методичні вказівки для викладачів і здобувачів вищої освіти денної і заочної форм навчання факультету економіки і менеджменту 2-ге вид. із змінами і доповн. / Укладачі Н.І.Строченко, , Л.О. Рибіна, С.М. Лукаш. 2025. Суми. СНАУ. 40 с.

Видання містить загальні рекомендації до виконання кваліфікаційних робіт для здобувачів вищої освіти факультету економіки і менеджменту, а саме: вимоги та пояснення щодо структури кваліфікаційної роботи магістра і бакалавра, змісту окремих її розділів, порядку рецензування роботи, допуску до захисту та захисту кваліфікаційних робіт

Рецензенти:

Назаренко І.М д.е.н., професор кафедри бухгалтерського обліку і оподаткування СНАУ

Орєхова А.І. д.е.н., професор кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової СНАУ

Відповідальний за випуск:

Рибіна Л.О., к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНАУ.

Рекомендовано до видання радою із забезпечення якості вищої освіти та освітньої діяльності факультету економіки і менеджменту. Протокол № 1 від «22» серпня 2025 року

© Сумський національний аграрний університет, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	5
2. КЕРІВНИЦТВО ТА РОЛЬ ГАРАНТА ОПП	8
3. ПРАВА Й ОBOB'ЯЗКИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ	9
4. ВИМОГИ ДО ТЕМИ, ОБСЯГУ І СТРУКТУРИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ	10
4.1 Вибір теми кваліфікаційної роботи, отримання завдання і самооцінювання	10
4.2. Обсяг і структура кваліфікаційної роботи	11
5. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ РОЗДІЛІВ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ	15
5.1 Теоретико-методичний розділ (аналіз предметної області)	15
5.2 Дослідницько-аналітичний (аналітично-розрахунковий) розділ або моделювання та проектування	16
5.3 Рекомендаційний розділ або програмна реалізація	17
6. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ РОЗДІЛІВ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТЕРСЬКОГО РІВНЯ	18
6.1 Теоретико-методичний розділ	18
6.2 Дослідницько-аналітичний (аналітично-розрахунковий) розділ	19
6.3 Проектно-рекомендаційний розділ	20
7. ПОРЯДОК ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ	22
7.1 Рецензування та допуск до захисту кваліфікаційної роботи	22
7.2 Організація захисту кваліфікаційної роботи	23
7.3 Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи	24
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	28
ДОДАТКИ	29

ВСТУП

Загальні вимоги до написання і захисту кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти, як складової Освітньо-професійних програм (ОПП) СНАУ, розроблені з урахуванням Закону України «Про вищу освіту», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», ОПП відповідних спеціальностей факультету економіки і менеджменту Сумського НАУ, «Положення про організацію освітнього процесу в Сумському національному аграрному університеті», «Положення про порядок перевірки академічних текстів на унікальність у Сумському національному аграрному університеті», «Положення про кваліфікаційні роботи в Сумському національному аграрному університеті».

На факультеті економіки і менеджменту СНАУ здійснюється підготовка фахівців за денною і заочною формами навчання в межах відповідних галузей знань таких спеціальностей:

- галузь знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини»: С1 Економіка та міжнародні економічні відносини (за спеціалізаціями) (бакалавр, магістр);

- D «Бізнес, адміністрування та право»: D1 «Облік і оподаткування» (бакалавр, магістр); D2 «Фінанси, банківська справа та страхування» (бакалавр, магістр); D3 «Менеджмент» (бакалавр, магістр); D4 «Публічне управління та адміністрування» (магістр); D5 «Маркетинг» (бакалавр, магістр);

- F «Інформаційні технології»: F6 «Інформаційні системи та технології» (бакалавр, магістр);

ОПП затверджена відповідна форма атестації, серед якої кваліфікаційна робота є обов'язковим освітнім компонентом, виконання якого має забезпечувати досягнення програмних результатів навчання, передбачених відповідною ОПП для відповідного освітнього компонента.

Кваліфікаційна робота виконується здобувачем вищої освіти самостійно під консультативним керівництвом науково-педагогічного працівника і являє собою оригінальне дослідження та/або вирішення спеціалізованих завдань, актуальних прикладних (практичних) задач, здійснення інновацій через узагальнення традиційного розуміння теоретичних та/або практичних питань відповідно до теми кваліфікаційної роботи та характеру навчальних цілей, передбачених відповідним рівнем Національної рамки кваліфікацій, стандартом вищої освіти, ОПП.

У цих Методичних вказівках розглядаються загальні питання організації написання та проведення захисту кваліфікаційних робіт для здобувачів вищої освіти зі спеціальностей факультету економіки і менеджменту та відповідних ОПП підготовки фахівців за рівнями вищої освіти бакалавра і магістра.

В межах підготовки фахівців за окремими ОПП можуть бути розроблені методичні вказівки щодо виконання кваліфікаційної роботи, з урахуванням специфіки спеціальності, які не суперечать «Положенню про кваліфікаційні роботи в Сумському національному аграрному університеті» і цим методичним вказівкам.

4. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Кваліфікаційна робота є обов'язковим освітнім компонентом передбаченим освітніми програмами бакалаврського і магістерського рівнів вищої освіти, спрямованим на досягнення відповідних програмних результатів навчання, визначених в ОПП.

Кваліфікаційна робота бакалаврського рівня вищої освіти являє собою практично-орієнтоване завдання виконане самостійно з консультативною підтримкою керівника у формі письмової роботи.

Мета кваліфікаційної роботи бакалаврського рівня вищої освіти – розвинути у здобувача:

- здатність критично осмислювати теорії, принципи, методи і поняття у сфері професійної діяльності;
- уміння розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми у сфері професійної діяльності або навчання;
- поглибити когнітивні та практичні уміння / навички, майстерність, інноваційність.

Після виконання кваліфікаційної роботи бакалаврського рівня вищої освіти здобувач має продемонструвати:

- здатність виконувати навчальні завдання із значним ступенем автономії;
- критичне осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної діяльності;
- здатність поєднувати набуті у процесі навчання спеціальні знання та уміння для вирішення складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності з достатнім рівнем майстерності та інноваційності;
- здатність проводити збір, інтерпретацію та застосування інформації у відповідній галузі / спеціальності, робити обґрунтовані висновки та формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти;
- здатність обирати метод та інструменти вирішення поставленого завдання;
- уміння формувати письмову роботу відповідно до вимог щодо її змісту, структури, оформлення;
- здатність презентувати та захищати отримані результати через процедуру прилюдного захисту.

Кваліфікаційна робота магістерського рівня вищої освіти являє собою оригінальний внесок у вирішення проблеми через проведення досліджень, реалізованих здобувачем під керівництвом наукового керівника для досягнення визначених відповідною ОПП результатів навчання, у формі письмової роботи.

Мета кваліфікаційної роботи магістерського рівня вищої освіти – розвинути у здобувача:

- спеціалізовані концептуальні знання, що включають сучасні наукові здобутки у сфері професійної діяльності/галузі знань;
- критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань;
- здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі у широких або мультидисциплінарних контекстах.

Після виконання кваліфікаційної роботи магістерського рівня вищої освіти здобувач має продемонструвати:

- здатність виконувати навчальні завдання із значним ступенем автономії;
- уміння знаходити інформацію згідно із темою з різних джерел; опрацьовувати та критично осмислювати наукові публікації за обраною темою;
- систематизувати та узагальнювати інформацію, виділяти невирішену частину теоретико-методичного або практичного питання, яке вивчається;
- уміння використовувати відповідну методологію для перевірки припущень та обґрунтування вирішення теоретичного або практичного питання, яке вивчається;
- здатність аналізувати отримані результати дослідження, пропонувати інноваційні рішення, розв'язувати питання теоретичного або практичного характеру за наявності неповної або обмеженої інформації;
- здатність робити обґрунтовані висновки на основі проведеного аналізу, розрахунків, прогнозів, обґрунтовувати пропозиції;
- уміння формувати письмову роботу відповідно до вимог щодо її змісту, структури, оформлення;
- здатність презентувати та захищати отримані результати через процедуру прилюдного захисту, демонструючи зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації. .

Отже, кваліфікаційна робота виконується на основі поглибленого вивчення спеціальної вітчизняної та зарубіжної літератури, передового досвіду з обраної проблеми, а також результатів власних досліджень реального об'єкта з метою вирішення визначених наукових та прикладних завдань у сфері майбутньої професійної діяльності. Виконання завдання дослідницького характеру у кваліфікаційній роботі бакалаврського рівня вищої освіти не є обов'язковим.

Кваліфікаційна робота виконується мовою, якою здійснюється навчання згідно із ОПП (розділ «мова навчання» у профілі ОПП), науковим стилем, логічно й аргументовано.

Необхідно пам'ятати, що кваліфікаційна робота не пишеться від першої особи, не допускаються формулювання типу «Я розглянув», «Метою моєї роботи», «Я вважаю» тощо.

Кваліфікаційна робота повинна бути написана із застосуванням нейтральних формулювань, наприклад: «Можна зробити висновок», «Було проведено дослідження», «Передбачається».

У кваліфікаційній роботі має бути дотримано єдність стилю викладання матеріалу, забезпечена орфографічна, синтаксична і стилістична грамотність відповідно до норм сучасної української мови. Обов'язковими умовами для роботи є логічний зв'язок між розділами і послідовний розвиток основної теми впродовж всієї роботи.

Тематика кваліфікаційних робіт повинна бути актуальною та пов'язаною з напрямком науково-дослідних робіт випускової кафедри. Кваліфікаційна робота має сприяти вирішенню конкретних економічних, соціальних, організаційних

завдань, або комплексу прикладних проблем у сфері майбутньої професійної діяльності.

Основні етапи підготовки та виконання кваліфікаційної роботи:

- 1) вибір та затвердження теми;
- 2) складання та затвердження завдання на кваліфікаційну роботу та календарного плану її виконання;
- 3) виконання роботи;
- 4) формативне оцінювання роботи керівником із наданням рекомендацій здобувачу і підготовка відгуку;
- 5) подання роботи для перевірки на автентичність;
- 6) зовнішнє або внутрішнє рецензування роботи та публічний захист роботи;
- 7) попередній захист роботи на випусковій кафедрі та допуск її до захисту.

2. КЕРІВНИЦТВО ТА РОЛЬ ГАРАНТА ОПП

Керівниками кваліфікаційних робіт призначаються викладачі, що мають досвід у реалізації досліджень за відповідним напрямом.

Керівниками кваліфікаційних робіт можуть бути науково-педагогічні працівники, які мають науковий ступінь доктора або кандидата наук (доктора філософії).

Обов'язки керівника кваліфікаційної роботи:

- сформулювати завдання на кваліфікаційну роботу;
- розробити графік виконання кваліфікаційної роботи;
- надати здобувачам необхідні консультації, рекомендації щодо необхідної літератури та інших джерел за обраною темою;
- надати зворотній зв'язок з метою покращити результати здобувача, акцентуючи увагу на самооцінюванні здобувача;
- контролює хід виконання роботи частинами та загалом (етапний контроль);
- у разі суттєвого відхилення здобувачем від затвердженого графіку виконання кваліфікаційної роботи керівник повинен письмово проінформувати завідувача кафедри;
- дає письмовий відгук на виконану кваліфікаційну роботу;
- бере участь у попередньому захисті та публічному захисті кваліфікаційної роботи.

Розподіл здобувачів вищої освіти між керівниками здійснює та затверджує завідувач кафедри. Список потенційних наукових керівників кваліфікаційних робіт погоджується з гарантом освітньої програми. Закріплення за здобувачем вищої освіти теми дослідження затверджується наказом ректора за поданням факультету. Цим же наказом призначаються наукові керівники.

Гарант освітньої програми забезпечує формування переліку рекомендованих тем кваліфікаційних робіт, його коригування відповідно до сучасних викликів і тенденцій розвитку відповідної сфери, вимог національного та регіональних ринків, особливостей ринку праці, пропозицій стейкхолдерів.

Гарант освітньої програми погоджує теми робіт, їх керівників, а також теми, запропоновані здобувачами самостійно.

Гарант може надавати консультації керівникам та здобувачам щодо відповідності структури, об'єкту та предмету дослідження, змісту кваліфікаційної роботи освітній програмі.

Гарант освітньої програми очолює відповідні комісії з попереднього захисту кваліфікаційної роботи та приймає рішення про допуск (умовний допуск, не допуск) кваліфікаційної роботи до публічного захисту на засіданні атестаційної комісії. Гарант освітньої програми, як правило, є членом відповідної атестаційної комісії, на засіданні якої здійснюється захист кваліфікаційної роботи.

3. ПРАВА Й ОBOB'ЯЗКИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Здобувач вищої освіти має право:

- обирати тему кваліфікаційної роботи дослідження з переліку запропонованих тем на кафедрі чи пропонувати свою з необхідним обґрунтуванням її розробки (ураховуючи сфери наукових інтересів професорсько-викладацького колективу кафедри);

- змінювати тему та/або наукового керівника, написавши заяву, за умови поважної причини;

- отримувати консультативну допомогу керівника щодо написання кваліфікаційної роботи;

- ознайомитися із відгуком керівника та рецензією на виконану кваліфікаційну роботу.

Здобувач вищої освіти зобов'язаний:

- відвідувати загальні консультації, інструктажі щодо написання кваліфікаційної роботи;

- дотримуватися календарного плану виконання кваліфікаційної роботи;

- виконати й оформити кваліфікаційну роботу згідно із встановленими вимогами;

- дотримуватись чинного законодавства щодо збереження авторського права;

- нести відповідальність за якість підготовленої кваліфікаційної роботи, вірогідність отриманих даних;

- своєчасно подавати для опрацювання (згідно з графіком) керівнику розділи кваліфікаційної роботи;

- враховувати рекомендації керівника та дотримуватись норм академічної доброчесності;

- надіслати на електронну скриньку кафедри завершене кваліфікаційне дослідження для його перевірки на наявність запозичень згідно з календарним графіком;

- згідно з календарним графіком подати на кафедру зброшуровану кваліфікаційну роботу, підготувати доповідь і презентацію на захист;

- пройти процедуру попереднього захисту та захисту кваліфікаційної роботи.

4. ВИМОГИ ДО ТЕМИ, ОБСЯГУ І СТРУКТУРИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

4.1 Вибір теми кваліфікаційної роботи, отримання завдання і самооцінювання

Тему кваліфікаційної роботи здобувач обирає самостійно із запропонованого переліку або може запропонувати власну тему, погодивши її з керівником роботи та гарантом.

Теми кваліфікаційних робіт формуються відповідно до напрямів науково-дослідної тематики випускової кафедри, сучасних досягнень науки у предметній області сфери професійної діяльності. Теми мають відображати основну ідею, мету дослідження та змістовно визначатись, як правило, предметом і об'єктом дослідження. Критерієм вибору теми дослідження є її актуальність щодо сучасних тенденцій розвитку науки і практики у сфері дослідження. Під час формулювання теми необхідно уникати висловлювань загального характеру.

Рекомендується випусковим кафедрам оформляти рекомендовану тематику кваліфікаційних робіт у вигляді таблиці 1. Також тематика кваліфікаційних робіт може бути розроблена за відповідними блоками, які можна окремо виділити у таблиці 1.

Таблиця 1 – Орієнтовна тематика кваліфікаційних робіт

№ п/п	Тема
1	Розробка облікової політики підприємства в системі управління запасами
2	Формування обліково-аналітичної інформації в управлінні поточною дебіторською заборгованістю підприємства
3	Обліково-аналітичне забезпечення управління грошовими потоками підприємства
...	...
п	...

Формування рекомендованої тематики кваліфікаційних робіт здійснюється випусковими кафедрами за кожною ОПП і розміщується у відкритому доступі на сайті випускової кафедри. Тематика кваліфікаційних робіт переглядається і оновлюється відповідно до сучасних тенденцій розвитку відповідної спеціальності чи галузі знань.

Обираючи тему, слід враховувати її актуальність для економіки країни в цілому, певної галузі, регіону та підприємства (організації), на базі якої вона буде виконуватися, доступність до відповідних практичних матеріалів (планів, звітів, статистичних даних та документів), можливість проведення власних спостережень, розрахунків, експериментів, наявність сучасних наукових досліджень та обґрунтованих методик за обраною темою та власні напрацювання.

Для якісного формулювання теми роботи до дати, визначеної календарним графіком, здобувачі вищої освіти подають на кафедру заяви про обраний напрямок дослідження та побажання щодо призначення керівника («керівником...прошу призначити...»).

При виборі теми дослідження потрібно уникати ситуації, у якій вони б повторювалися для двох чи більше виконавців. Дублювання можливе лише у виняткових випадках, коли необхідно забезпечити комплексне виконання певних наукових і практичних завдань, які не можна охопити окремим дослідженням. Автори кваліфікаційних робіт подібними темами мають уточнити основні аспекти свого наукового дослідження, застосовувати різні інноваційні підходи, принципи та методи наукових пошуків для виконання поставлених завдань.

Після затвердження теми та керівника, студент отримує завдання до виконання кваліфікаційної роботи. Завдання (питання, які підлягають розробці) повинні логічно витікати із мети. Завдання має бути сформовано так, щоб після виконання роботи здобувач набув передбачених програмних результатів навчання згідно ОПП.

Складовою такого завдання є розробка календарного плану роботи, в якому наводиться перелік етапів і послідовність виконання роботи із зазначенням термінів подання матеріалів керівникові (опрацювання літератури за обраною темою, формулювання проблеми, що має бути вирішена, написання окремих розділів роботи, розроблення пропозиції, оформлення роботи, самооцінювання здобувача тощо). Виконавець кваліфікаційної роботи зобов'язаний чітко дотримуватися поетапного графіку її виконання згідно з отриманим завданням. Виконання роботи рекомендується закінчувати самооцінюванням здобувача. Рекомендована форма звіту самооцінювання наведена у додатку Е.

Для попередження порушень академічної доброчесності здобувач разом із завданням на кваліфікаційну роботу має підписати декларацію академічної доброчесності (Додаток И). Ця декларація засвідчує наміри здобувача самостійно та доброчесно виконати роботу та представити результати дослідження на публічному захисті, а також те, що він усвідомлює наслідки, які можуть виникати у випадку свідомого недотримання вимог академічної доброчесності, визначених Кодексом академічної доброчесності Сумського НАУ.

4.2 Обсяг і структура кваліфікаційної роботи

У навчальних планах обсяг освітнього компонента «Підготовка кваліфікаційної роботи» має складати не менше 5 кредитів ЄКТС для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти і не менше 10 кредитів ЄКТС для другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Залежно від галузі знань, спеціальності обсяг кваліфікаційної роботи бакалаврського рівня вищої освіти повинен складати 50 - 60 сторінок (± 5 сторінок), з яких орієнтовно: вступ – 3 сторінки, висновки – 2 сторінки; 1-й розділ – 8-10 сторінок; 2-й розділ – 20-25 сторінок; 3-й розділ – 15-20 сторінок.

Залежно від галузі знань, спеціальності обсяг кваліфікаційної роботи магістерського рівня вищої освіти повинен складати 60 - 70 сторінок (± 5 сторінок), з яких вступ – 3 сторінки, висновки – 3 сторінки; 1-й розділ – 10 сторінок; 2-й розділ – 24-29 сторінки; 3-й розділ – 20-25 сторінок.

До цього обсягу не включаються титульний аркуш, завдання і календарний план, анотації, зміст, перелік скорочень та умовних позначок, список використаних джерел та додатки.

Кваліфікаційна робота має усталену структуру, що повинна відображати логічну послідовність викладення матеріалу і відповідати темі, меті та завданням, які визначені для досягнення мети роботи.

Кваліфікаційна робота складається із таких елементів:

- титульний аркуш;
- завдання і календарний план;
- 2 анотації;
- зміст з визначенням сторінок тексту роботи;
- перелік скорочень та умовних позначок (за необхідністю);
- вступ;
- основна частина (три основні розділи, з яких I – теоретико-методичний (аналіз предметної області), II – дослідницько-аналітичний (розрахунково-аналітичний, практичний, моделювання та проєктування), III – проєктно-рекомендаційний (програмна реалізація);
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки.

Основний текст роботи (вступ, основна частина, висновки), список використаних джерел та додатки оформлюються відповідно до вимог методичного видання «Правила оформлення студентських робіт: методичні вказівки для викладачів та студентів денної і заочної форм навчання». СНАУ. 2025.

Рекомендована форма **титулу** наведена у додатку А.

Завдання та календарний план оформлюються згідно додатку Б.

Анотація кваліфікаційної роботи має бути виконана українською та англійською мовами обсягом: 150-300 слів (для бакалаврського рівня вищої освіти), 300-500 слів (для магістерського рівня вищої освіти). Анотація має ознайомити стисло із змістом та основними результатами роботи. Наприкінці анотації у називному відмінку наводяться ключові слова (від 5 до 10), що відповідають темі, основному змісту та інноваціям роботи. Приклад анотації наведений у додатку В.

Зміст роботи повинен містити назви та номери початку сторінок усіх структурних частин роботи: вступу, розділів, підрозділів, списку літературних джерел. Приклад змісту наведений у додатку Г.

У **вступі** подається загальна характеристика кваліфікаційної роботи у такій послідовності:

- *актуальність теми* (обґрунтування важливості теми роботи, вказівка на наукову, практичну або соціальну значущість обраної тематики);
- *аналіз стану наукової розробки проблеми* (короткий огляд існуючих наукових підходів, поглядів і джерел із зазначенням прізвища вчених (як вітчизняних, так і зарубіжних) та практиків, праці яких містять питання, що

розглядаються в роботі; визначення наукових прогалин або суперечностей, що потребують подальшого дослідження);

- *мета та завдання* роботи повинні бути чітко сформульованими та відображати тематику дослідження. Мета дослідження – це запланований результат дослідження, на досягнення якого спрямоване дослідження. Завдання дослідження не повинні бути глобальними, такими, що претендують стати темами окремих наукових досліджень. Завдання дослідження формулюють у формі переліку дій: «вивчити..., проаналізувати..., встановити..., вияснити..., обґрунтувати...» тощо;

- *об'єкт дослідження* кваліфікаційної роботи – це процес або явище, що створює проблемну ситуацію і обрані для вивчення;

- *предмет дослідження* кваліфікаційної роботи, яким є соціально-економічні закономірності функціонування та розвитку об'єкта, різноманітні його якості, властивості, тощо. Предмет дослідження міститься в межах об'єкта;

- *методи досліджень* - спосіб набуття достовірних наукових знань, умінь та практичних навичок у різних сферах діяльності. Наведений перелік використаних методів дослідження або досягнення поставленої в роботі мети повинен мати тісний зв'язок зі змістом роботи, тобто слід коротко, але по суті, визначити, які саме проблеми досліджувалися за допомогою того чи іншого методу;

- *елементи наукової новизни* (для магістерської кваліфікаційної роботи) повинні містити власні висновки та рекомендації з предмету дослідження. Під час формулювання елементів новизни необхідно уникати висловлювань загального характеру;

- *практична значимість одержаних результатів* повинна містити результати самостійно проведених досліджень, що можуть бути впроваджені в діяльність підприємств, установ, організацій тощо;

- *апробація результатів роботи* - наводяться дані конференцій, на яких оприлюднені результати досліджень кваліфікаційної роботи (рекомендовано 2 конференції; для магістерських робіт обов'язковою є міжнародна конференція);

- *публікації* – кількість *публікацій* і місце їх публікування визначаються випусковими кафедрами;

- *структура і обсяг роботи*. Вказується кількість розділів роботи та обсяг її основного тексту (вступ, основна частина, висновки), кількість рисунків, таблиць, додатків, використаних літературних джерел («наприклад: «Логіка дослідження зумовила структуру кваліфікаційної роботи: вступ, ...розділи, висновки, список використаних джерел із ... найменувань, ...додатків. Загальний обсяг ...сторінок»).

Основна частина кваліфікаційної роботи складається з розділів (теоретико-методологічний (аналіз предметної області), дослідницько-аналітичний (розрахунково-аналітичний або практичний, або моделювання та проєктування), проєктно-рекомендаційний (програмна реалізація) і підрозділів, які мають бути взаємопов'язані, а матеріал - викладеним послідовно і логічно із критичним аналізом теоретичних положень, статистичних даних, інформації різноманітного характеру.

У **висновках** кваліфікаційної роботи відображаються підсумки проведеного дослідження, одержані наукові та практичні результати, рекомендації щодо їх науково-практичного використання або інші пропозиції автора роботи.

У висновках отримують відображення результати порівняння ефективності господарської діяльності підприємства до та після впровадження наданих здобувачем вищої освіти рекомендацій і пропозицій.

У висновках викладаються тези основних узагальнень, а також наводяться висновки за проведеними розрахунками. Висновки за кожним розділом мають стосуватися матеріалу, що було викладено, а загальний висновок має охоплювати зміст усієї роботи.

Не допускається використання таблиць та ілюстрацій у висновках.

Цей структурний елемент не повинен містити нічого нового в порівнянні з основним текстом роботи. Тут зазначається лише узагальнення, більш концентроване вираження основних думок і висновків, викладених раніше в окремих розділах. З висновків має бути ясно, до яких результатів дійшов автор, наскільки вирішені поставлені перед ним завдання.

У **списку використаних джерел** наведені сучасні джерела, на які у тексті є посилання, а також ті, які використано при викладі конкретних наукових положень. Цитування оформлюється згідно вимог – у лапках із зазначенням джерела та сторінки.

Список складається із законодавчих актів, нормативних матеріалів, сучасної вітчизняної та зарубіжної наукової, спеціальної літератури, фахових видань, інформаційних ресурсів Інтернету, публікацій автора роботи та його керівника. Список використаних джерел має містити не менше 20 джерел (переважно за останні 5 років), серед яких:

- не менше 3 іноземних джерел для бакалаврських кваліфікаційних робіт, та не менше 5 для магістерських кваліфікаційних робіт;
- не більше 5 підручників або навчальних посібників для бакалаврських кваліфікаційних робіт; для магістерських кваліфікаційних робіт використання підручників не є доцільним, якщо цього не вимагають завдання роботи.

У **додатках** наводяться допоміжні матеріали: копії звітності, документів, витяги із законодавчо-нормативних документів, звіти, інструкції / положення / правила, результати соціологічних та маркетингових досліджень, громіздкі таблиці, рисунки тощо.

Оформлення кваліфікаційних робіт повинно відповідати вимогам до звітів ПРО НДР (ДСТУ 3008-2015 Державний стандарт України. Документація. Звіти в сфері науки і техніки. Структура і, правила оформлення), передбачених Правилами оформлення студентських робіт: методичні вказівки для викладачів та студентів денної і заочної форм навчання.

5. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ РОЗДІЛІВ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ

5.1 Теоретико-методичний розділ або аналіз предметної області

У першому теоретико-методичному розділі основної частини розглядаються теоретичні та методичні аспекти досліджуваної проблеми, аналітичний огляд літературних джерел з предмета наукового дослідження, критично аналізуються різні погляди, здійснюється їх наукова класифікація, основні фактори впливу на стан і розвиток досліджуваного об'єкта тощо.

Для констатації та обґрунтування загальнотеоретичних висновків та тенденцій доцільно використовувати дані, опубліковані у відповідних монографіях, довідниках, зарубіжних джерелах, виданнях, у т.ч. з наукометричної бази Scopus. Стан розробки обраної теми подається здобувачем вищої освіти через огляд літературних джерел сучасних видань (переважно за останні 5 років), включаючи власні публікації і публікації керівника.

Рекомендована назва 1-го розділу: «ТЕОРЕТИЧНІ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ) ОСНОВИ (або АНАЛІЗ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ)... питання, що досліджується...» або «».

У першому розділі роз'яснюється термінологія та основні поняття, що будуть розглядатися в практичній частині кваліфікаційної роботи. В цьому ж розділі аналізуються праці авторів, що займаються дослідженням обраної тематики. Теоретичне обґрунтування, сутність, значення, класифікаційні характеристики, історія та сучасні тенденції предмету дослідження, методичні підходи, аналіз програмних продуктів-аналогів та постановка задачі (для спеціальності F6), які повинні бути обов'язково розкриті у першому розділі, мають певною мірою відображати позицію щодо цієї наукової проблеми.

Отже, у першому розділі рекомендується для економічних спеціальностей:

- визначити сутність питання, що досліджується, тобто встановити, в чому головна мета реалізації розглянутої проблеми в діяльності організації і які процеси (організаційні, економічні, соціальні) складають основу даного питання;
- визначити склад і короткий зміст принципів і методів реалізації досліджуваної проблеми на практиці;
- дати характеристику ступеня опрацьованості теми в літературних джерелах (монографіях, статтях у фахових виданнях, журналах і газетах, матеріалах конференцій тощо), що в підсумку має відобразитися в досить повному списку використаних джерел;
- дослідити сучасний стан проблеми в рамках теми кваліфікаційної роботи;
- дослідити вітчизняні і закордонні підходи до трактування проблеми, що вивчається;
- вказати, який досвід (як позитивний, так і негативний) накопичений з даних питань в нашій країні і за кордоном.

В межах підготовки фахівців за ОПП «Інформаційні системи та технології» спеціальності F6 рекомендації до першого розділу кваліфікаційної роботи з

урахуванням специфіки спеціальності відображаються в рекомендаціях випускової кафедри.

В першому розділі доцільним є використання довідкових, оглядових матеріалів, таблиць, графіків, схем тощо. Цей розділ служить теоретичним обґрунтуванням майбутніх розробок, оскільки дає можливість вибрати певну методологію та методику проведення якісного та кількісного аналізу стану питання, що досліджується.

5.2 Дослідницько-аналітичний (аналітично-розрахунковий) розділ або моделювання та проєктування

У другому дослідницько-аналітичному (аналітично-розрахунковому) розділі для економічних спеціальностей рекомендується здобувачу вищої освіти на основі фактичного матеріалу і зібраної інформації, проаналізувати та розкрити зміст питань на прикладі конкретних об'єктів досліджень.

Він має містити докладне вивчення та аналіз об'єкту (підприємства, регіону, країни в цілому тощо) дослідження в межах теми роботи. Цей розділ повинен містити розрахунки показників ефективності та всебічний аналіз стану проблеми, з використанням методів ретроспективного та системного аналізу на основі огляду наукової, науково-інформаційної, навчальної та довідкової літератури тощо.

Рекомендована назва 2-го розділу: «ОЦІНКА І АНАЛІЗ СТАНУ (або МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ)... питання, що досліджується... вказати – об'єкт дослідження».

Другий розділ має складатися з 3-х підрозділів.

Для збору фактичного матеріалу використовуються звітні документи та статистичні дані. У другому розділі необхідно використовувати приклади і факти з практики, що показують застосування теоретичних знань у реальній практиці. Автором обов'язково повинна бути викладена своя точка зору, власні пропозиції з питань, що досліджуються.

При роботі з фактичним матеріалом здобувач вищої освіти повинен скласти відповідні таблиці, діаграми, графіки. Все це полегшить подальший аналіз, дозволить виявити суттєві зв'язки і закономірності розвитку явища, що вивчається, зробити теоретичні висновки більш переконливими і доказовими.

При здійсненні аналізу сучасного стану проблеми в другому розділі кваліфікаційної роботи рекомендується виконати таку послідовність дій:

1. Попередньо вивчити об'єкт дослідження, тобто необхідно дати коротку характеристику об'єкту дослідження, визначити і зафіксувати його особливості.
2. Провести аналіз практичних матеріалів, що впливають на реалізацію поставлених цілей (показники можуть бути як кількісними, так і якісними) та описати ступінь досягнення цілей.
3. Виходячи з характеристики сучасного стану проблеми, а також на підставі короткого аналізу напрямків її розвитку за певний період часу, необхідно сформулювати прогнозну оцінку ситуації. Визначити, які наслідки (негативних

або позитивних) спричиняють подальший розвиток розглянутої проблеми, в тому чи іншому напрямку.

4. У тезовій формі слід описати загальний результат, що характеризує сучасний стан проблеми, тенденції її розвитку.

Таким чином, аналіз має розкривати недоліки в роботі, недостатньо використані резерви організації, виробництва і управління на об'єкті дослідження. Далі необхідно проаналізувати проблему і зробити висновок щодо стану об'єкта дослідження. При цьому в тексті другого розділу роботи необхідно провести розрахунки за формулами і методиками, описаним в теоретичній частині дослідження.

В межах підготовки фахівців за ОПП «Інформаційні системи та технології» спеціальності F6 рекомендації до другого розділу кваліфікаційної роботи з урахуванням специфіки спеціальності відображаються в рекомендаціях випускової кафедри.

5.3 Рекомендаційний розділ або програмна реалізація

Третій рекомендаційний розділ (або програмна реалізація) має містити можливі шляхи вирішення проблем, які було виявлено в ході дослідження питань кваліфікаційної роботи, або рекомендації щодо використання сприятливих можливостей для вдосконалення діяльності організації-об'єкту дослідження.

Рекомендована назва третього розділу: «ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ (РОЗРОБКА або ПРОГРАМНА РЕАЛІЗАЦІЯ)... питання, що досліджується... вказати - об'єкт дослідження».

Цей розділ має складатися з 2-3-х підрозділів.

Цей розділ кваліфікаційної роботи розробляється на основі результатів аналізу, узагальнення передового досвіду аналогічних підприємств, регіонів, країн і використання теоретичних розробок з проблеми, що досліджується.

Завдання третього розділу - розкрити наявні резерви і фактори впливу на організаційні процеси, змодельовати їх. Автор кваліфікаційної роботи повинен надати перелік пропозицій та їх обґрунтування.

На основі теоретичних положень і узагальнення існуючих точок зору здобувач вищої освіти має висловити своє ставлення до питань, що досліджуються в кваліфікаційній роботі, обґрунтувавши особисту точку зору, або прийняти чиясь точку зору з докладним, переконливим обґрунтуванням такого рішення.

В межах підготовки фахівців за ОПП «Інформаційні системи та технології» спеціальності F6 рекомендації до третього розділу кваліфікаційної роботи з урахуванням специфіки спеціальності відображаються в рекомендаціях випускової кафедри.

6. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ РОЗДІЛІВ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТЕРСЬКОГО РІВНЯ

6.1 Теоретико-методичний розділ або аналіз предметної області

У першому теоретико-методичному розділі (або аналіз предметної області) основної частини розглядаються теоретичні та методичні аспекти досліджуваної проблеми, аналітичний огляд літературних джерел з предмета наукового дослідження, критично аналізуються різні погляди, здійснюється їх наукова класифікація, основні фактори впливу на стан і розвиток досліджуваного об'єкта, здійснюється аналіз програмних продуктів-аналогів та постановка задачі тощо.

Теоретичне обґрунтування, суть, значення, класифікаційні характеристики, історія та тенденції розвитку предмета дослідження, методологічні підходи повинні мати елементи полемічності, розкривати власну позицію щодо предмета дослідження, що створює передумови для проведення у наступному розділі власних наукових досліджень.

Для констатації та обґрунтування загальнотеоретичних висновків та тенденцій доцільно використовувати дані, опубліковані у відповідних енциклопедіях, монографіях, довідниках, зарубіжних джерелах, виданнях, у т.ч. з наукометричної бази Scopus.

Стан розробки обраної теми подається здобувачем вищої освіти через огляд літературних джерел сучасних видань, включаючи власні публікації та публікації керівника(не менше 20).

Огляд літературних джерел повинен дати загальне уявлення про стан питання і показати розуміння здобувачем вищої освіти наукової задачі та шляхів її розв'язання. У результаті аналізу здобувач вищої освіти повинен дійти висновку, що обрана тема або ще не розкрита, або розкрита лише частково, або не в тому аспекті, якого вимагає практика господарювання конкретного суб'єкта, і тому потребує подальшої розробки. Крім того, огляд літературних джерел за темою повинен показати ґрунтовне ознайомлення зі спеціальною літературою, вміння критично розглядати різні наукові погляди, виділяти істотне, правильно оцінювати зроблене іншими дослідниками. Матеріали такого огляду потрібно систематизувати в певному логічному зв'язку, а не в хронологічному порядку їх публікацій.

Оскільки кваліфікаційна робота досліджує вузьку тему, то огляд наукових джерел потрібно робити тільки з питань обраної теми. У тексті кваліфікаційної роботи рекомендується користуватись таким планом огляду літератури:

- 1) загальна характеристика галузі досліджень, значення останньої в науці і господарстві, актуальність завдань, які стоять перед даною галуззю;
- 2) класифікація основних напрямів досліджень у даній галузі; визначення напрямів, практично використовуваних, і таких, які перебувають у стадії розробки, відображення різних точок зору на розв'язання проблеми;

3) детальний виклад результатів досліджень за кожним розділом класифікації; критичний аналіз цих матеріалів з пропозиціями і зауваженнями;

4) на завершення огляду – формулювання основних напрямів досліджень, їх актуальність і кінцева мета; завдання наступних розділів кваліфікаційної роботи із зазначенням запропонованої методики теоретичних та експериментальних робіт.

У теоретико-методичному розділі для економічних спеціальностей рекомендується відобразити такі аспекти:

- загальну характеристику проблеми дослідження;
- теоретичне обґрунтування і вибір методів дослідження відповідно до поставленої мети;
- методику кількісної та якісної оцінки факторів, що впливають на формування досліджуваних показників та їхню класифікацію.

В межах підготовки фахівців за ОПП «Інформаційні системи та технології» спеціальності F6 рекомендації до першого розділу кваліфікаційної роботи з урахуванням специфіки спеціальності відображаються в рекомендаціях випускової кафедри.

6.2 Дослідницько-аналітичний (аналітично-розрахунковий) розділ або моделювання та проєктування

У другому дослідницько-аналітичному (аналітично-розрахунковому) розділі або моделювання та проєктування рекомендується здобувачу вищої освіти на основі фактичного матеріалу і зібраної інформації, проаналізувати та розкрити зміст питань на прикладі конкретних об'єктів досліджень.

Дослідження проблеми рекомендується здійснюватися на основі накопиченого і систематизованого матеріалу, групування та обробки даних, що дозволяє проводити кваліфікований аналіз, обґрунтовувати пропозиції у наступному розділі. Текст кваліфікаційної роботи слід підкріпити реальними документами об'єктів досліджень, що наводяться у додатках.

У другому розділі для економічних спеціальностей потрібно дати загальну характеристику об'єкта дослідження, висвітлити історію та перспективи його розвитку. На основі аналізу емпіричних або звітних даних, особистих вражень та узагальнень треба зробити необхідні розрахунки з обраної теми, виявити досягнуті успіхи й недоліки, що підтверджують виявлені у попередньому розділі протиріччя, визначити їх причини.

Аналітичний розділ має бути виконаний з елементами інформаційних технологій для теоретичного обґрунтування оптимальних напрямів соціально-економічного розвитку, що найбільшою мірою відповідають поєднанню адміністративних, інноваційних, економічних і екологічних цілей господарювання підприємств.

При виконанні цього розділу необхідно застосовувати кількісні методи аналізу (статистичні, економетричні, економіко-математичні тощо), вибір яких визначається завданнями, що вирішуються.

Результати виконання другого розділу повинні бути отримані на основі аналізу зібраного та систематизованого практичного матеріалу, який узагальнюється і наводиться в основному тексті роботи у вигляді аналітичних таблиць і рисунків - схем, діаграм, графіків та інших ілюстрацій. Аналіз повинен охоплювати певний часовий період (3-5 років), а його результати – дозволять вивчити динаміку і структуру показників, виявити закономірності і тенденції розвитку, надати об'єктивну оцінку тому чи іншому явищу, виявити недоліки і позитивні аспекти в діяльності об'єкта дослідження.

У дослідницько-аналітичному розділі для економічних спеціальностей рекомендується відобразити такі аспекти:

- загальну характеристику об'єкта дослідження (наприклад, історію створення та розвитку, основні напрями діяльності, структуру та організацію, матеріально-технічну базу, кадрові ресурси, фінансовий стан тощо);
- аналіз предмета дослідження (наприклад, аналізу діяльності об'єкта дослідження за певний період; оцінка слабких та сильних сторін, використання відповідних методів аналізу, визначений 1-им розділом тощо);
- перехід до 3-го проєктно-рекомендаційного розділу (наприклад, обґрунтування необхідності подальшого дослідження, логічний перехід до розробки пропозицій та рекомендацій).

В межах підготовки фахівців за ОПП «Інформаційні системи та технології» спеціальності F6 рекомендації до другого розділу кваліфікаційної роботи з урахуванням специфіки спеціальності відображаються в рекомендаціях випускової кафедри.

6.3 Проєктно-рекомендаційний розділ або програмна реалізація

Третій проєктно-рекомендаційний розділ або програмної реалізації містить декілька взаємопов'язаних підрозділів, в яких надано конкретні науково обґрунтовані пропозиції, проєкти інноваційного характеру щодо вдосконалення управління та підвищення ефективності діяльності об'єктів досліджень. У цьому розділі розкривають також зміст і результати власних наукових досліджень, подаються конкретні методики і моделі та програмна реалізація.

Розробка пропозицій має ґрунтуватися на виявлених недоліках організації та діяльності об'єкта дослідження, наявних резервах її удосконалення, вивченні вітчизняного й закордонного досвіду аналогічного та споріднених профілів діяльності.

У даному розділі результати проведеної роботи рекомендується для економічних спеціальностей викладати за такою структурою:

- загальна характеристика суті пропозиції (нововведення, що пропонується здійснити);
- обґрунтування доцільності застосування пропозиції (нововведення) та очікувані результати від її реалізації, в тому числі розрахунок економічного ефекту (за можливості);

- стан готовності об'єкта досліджень до введення пропозиції (нововведення);
- план організаційно-економічних заходів, необхідних для впровадження такої пропозиції.

В межах підготовки фахівців за ОПП «Інформаційні системи та технології» спеціальності F6 рекомендації до третього розділу кваліфікаційної роботи з урахуванням специфіки спеціальності відображаються в рекомендаціях випускової кафедри.

7. ПОРЯДОК ДОПУСКУ ТА ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

7.1 Рецензування та допуск до захисту кваліфікаційної роботи

До захисту кваліфікаційної роботи допускаються здобувачі вищої освіти, які успішно та повною мірою виконали навчальний план, а виконана ними кваліфікаційна робота має задовільний чи високий рівень оригінальності тексту після перевірки на академічний плагіат. Кваліфікаційна робота подається керівникові для перевірки у строки, визначені календарним планом виконання кваліфікаційної роботи.

Керівник надає подання та відгук на кваліфікаційну роботу, в якому визначаються: актуальність дослідження; ефективність використаної методології; рівень застосування здобутих у процесі навчання теоретичних знань та підготовки до виконання наукових досліджень; вміння самостійно вирішувати наукові та практичні задачі; вміння логічно, послідовно, аргументовано викладати матеріал і робити висновки; перспективність запропонованих рекомендацій та висновків.

Приклад відгуку наведений у додатку Є.

Кваліфікаційна робота обов'язково повинна мати рецензію, приклад якої наведений у додатку Д Положення про кваліфікаційні роботи в Сумському НАУ.

Зовнішнього рецензента для магістерської кваліфікаційної роботи здобувач вищої освіти обирає самостійно, за рекомендацією наукового керівника або випускової кафедри.

Зовнішнім рецензентом може бути особа з числа висококваліфікованих спеціалістів виробничих, наукових та інших організацій з вищою освітою не нижче магістра або спеціаліста, фахова кваліфікація яких відповідає спеціальності, за якої підготовлена до захисту кваліфікована робота. Зовнішнім рецензентом може бути досвідчений працівник чи викладач сторонніх вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (за наявності наукового ступеня).

Для кваліфікаційних робіт бакалаврського освітнього ступеня рецензентами можуть бути науково-педагогічні працівники інших споріднених кафедр СНАУ (за наявності наукового ступеня і дотичності до теми дослідження).

Під час рецензування кваліфікаційної роботи рекомендується визначати:

- новизну постановки і розроблення задачі;
- використання наукових методів дослідження;
- обґрунтованість висновків і пропозицій;
- участь здобувача вищої освіти у проведених дослідженнях, теоретичній та аналітичній обробці отриманих результатів, формулюванні наукового положення / ідеї / методики;
- вміння здобувача вищої освіти чітко, грамотно й аргументовано викладати матеріал, правильно оформлювати його;
- недоліки щодо змістової частини роботи, оформлення.

Рецензія складається у форматі якісної характеристики і не передбачає виставлення (чи рекомендації) рецензентом будь-якої оцінки за кваліфікаційну

роботу; вона має містити тільки висновок щодо можливості захисту дослідження як кваліфікаційної роботи.

Рецензент підписує рецензію особисто, а його підпис засвідчується печаткою відповідної установи.

До попереднього захисту робота має пройти перевірку на академічний плагіат. Процедура проведення перевірки кваліфікаційної роботи на наявність запозичень із текстів, присутніх в базах університету, базах інших вищих навчальних закладів та в Інтернеті проводиться згідно із «Положенням про порядок перевірки академічних текстів на унікальність у Сумському національному аграрному університеті».

Попередній захист кваліфікаційної роботи здобувач вищої освіти проходить на випусковій кафедрі. Здобувачі вищої освіти, кваліфікаційні роботи яких на попередньому захисті були оцінені позитивно, допускаються до захисту.

Здобувач вищої освіти надає кваліфікаційну роботу на випускову кафедру для проведення нормо контролю відповідно календарного графіка.

Разом з кваліфікаційною роботою обов'язково подаються матеріали, що характеризують наукову (творчу) і практичну цінність виконаної роботи: статті, тези в наукових збірниках тощо.

Для допуску до захисту кваліфікаційної роботи здобувач вищої освіти повинен мати наукові публікації за темою кваліфікаційної роботи. Види і кількість наукових публікацій визначаються випусковою кафедрою.

До захисту **не допускаються** здобувачі вищої освіти, які не виконали навчальний план і на момент подання кваліфікаційної роботи на захист мають академічну заборгованість або подали роботу, яка за змістом та оформленням не відповідає встановленим вимогам та має незадовільний рівень оригінальності тексту після перевірки на академічний плагіат.

7.2 Організація захисту кваліфікаційної роботи

Захист кваліфікаційної роботи відбувається публічно на засіданні екзаменаційної комісії, склад якої затверджується у встановленому порядку. Захист відбувається при обов'язковій присутності наукового керівника роботи.

Здобувач вищої освіти готує для презентації результатів дослідження доповідь та ілюстративний матеріал до неї. У доповіді здобувач вищої освіти повинен розкрити такі аспекти роботи:

- актуальність, мету, об'єкт, предмет і задачі дослідження;
- наукові положення, що виносяться на захист;
- наукову значущість і практичну цінність одержаних результатів;
- зміст запропонованих заходів з обґрунтуванням їхньої ефективності;

Ілюстративний матеріал (таблиці, графіки, діаграми, рисунки, блок-схеми алгоритмів, формули) повинен повністю відображати положення, які виносяться на захист, та розкривати тему і результати дослідження.

Ілюстративний матеріал може подаватися на аркушах паперу стандартного формату А4 та оформлюватися за допомогою комп'ютерної графіки. У разі

подання матеріалів на аркушах формату А4 їхня кількість становить 7...10. Вони супроводжуються титульним аркушем, в якому зазначається назва «ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ», а також дані згідно титульного аркушу кваліфікаційної роботи (тема дослідження, база практики, виконавець і керівник), брошуруються з розрахунку по одному комплекту кожному члену атестаційної комісії.

Під час публічного захисту здобувач вищої освіти доповідає і демонструє основні положення результатів дослідження, відповідає на запитання членів атестаційної комісії та інших присутніх на захисті фахівців.

Процедура захисту складається з:

а) короткої (до 10 хв.) доповіді автора, в якій стисло викладаються основні наукові положення проведеного дослідження та питання, що виносяться на захист, конкретні висновки і пропозиції, викладені у роботі, даються відповіді на зауваження наукового керівника, рецензента. Основні положення кваліфікаційної роботи повинні бути представлені наглядно з використанням ПК, редактора презентації та мультимедійного проектора та проілюстровані за допомогою комплектів роздаткових ілюстративних матеріалів для кожного члена ЕК;

б) обговорення роботи, під час якого здобувач вищої освіти дає відповіді на запитання членів атестаційної комісії (7-10 хв.);

в) оголошення відгуку наукового керівника, змісту зовнішньої рецензії та надання відповіді студента на зауваження рецензента (6-10 хв.).

г) оголошення результатів та оформлення відповідним протоколом по завершенню захистів поточного дня за рішенням атестаційної комісії.

Після успішного захисту кваліфікаційні роботи протягом двох тижнів мають бути обов'язково розміщені в електронному репозиторію Сумського НАУ. Відповідальна особа, призначена завідувачем кафедри, має надіслати роботи на офіційну електронну адресу працівника бібліотеки, відповідального за їх розміщення у репозиторії.

7.3 Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи

Автор кваліфікаційної роботи має продемонструвати вміння: логічно та аргументовано викладати матеріал; коректно використовувати статистичні, математичні та інші методи; проводити власні дослідження; володіння навичками узагальнення; формулювання висновків; працювати з інформаційними джерелами; ініціювати та обґрунтовувати інноваційні підходи та напрями вирішення задачі, що досліджується; працювати із керівником тощо.

Кваліфікаційні роботи оцінюються за інтервальною шкалою оцінювання, що встановлює взаємозв'язки між рейтинговим показником із захисту, національною шкалою оцінювання і шкалою оцінок ECTS.

У цілому якісно виконана і захищена кваліфікаційна робота оцінюється максимально у 100 балів.

Порядок перерахунку рейтингових показників нормованої 100-бальної університетської шкали оцінювання в традиційну 4-бальну шкалу та європейську шкалу ECTS наведено у таблиці 7.1.

Таблиця 7.1 – Інтервальна шкала оцінювання

Кількість балів	Оцінка за шкалою	
	національною	ECTS
90	100 5 (відмінно) A	90
82	89 4 (добре) B	82
74	81 4 (добре) C	74
64	73 3 (задовільно) D	64
60	63 3 (задовільно) E	60
35	59 2 (незадовільно) FX	35
1	34 2 (незадовільно) F	1

Оцінка кваліфікаційної роботи здійснюється за 100-бальною шкалою і є сумою балів, які студент отримує за дві складові:

- 1) виконання кваліфікаційної роботи (максимальна кількість балів - 70);
- 2) захист кваліфікаційної роботи (максимальна кількість балів - 30).

Виставлення оцінки відбувається на основі чітких критеріїв. Значення системи ECTS та національної шкали відповідають таким знанням, навичкам та вмінням (табл.7.2):

Таблиця 7.2- Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи

Компонент	Бали		
1. Виконання кваліфікаційної роботи			
Актуальність, теоретичне і практичне значення роботи:	1-4	5	
	частково обґрунтовані	обґрунтовані, робота містить елементи наукової новизни	
Чіткість формулювання об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження	1-2	3-4	5
	сформульовані не правильно	сформульовані не чітко	сформульовані чітко
Логічність структури та її відповідність темі роботи	0-1	2-3	4-5
	зміст та структура не відповідають темі, визначеній меті та поставленим завданням	зміст та структура частково відповідають темі, визначеній меті та поставленим завданням	зміст та структура відповідають темі, визначеній меті та поставленим завданням
Методологічний апарат дослідження	0-1	2-4	5
	робота не має дослідницького характеру, базується на некоректному використанні методів дослідження	робота має дослідницький характер, але базується на не завжди коректному використанні методів дослідження	робота має дослідницький характер, базується на коректному використанні доцільних методів дослідження
Аналіз наукових джерел	0	1-3	4-5
	відсутній	поверхневий (аналіз стану проблеми здійснено за навчальною літературою та	глибокий і всебічний (аналіз стану проблеми здійснено за новітніми вітчизняними і зарубіжними джерелами)

		застарілими джерелами)	
Системність і повнота у розкритті теми	0-3	4-7	8-10
	не розкрито основних питань щодо теми дослідження; робота ґрунтується на ненаукових положеннях	належно висвітлено окремі питання, або аналіз проблемних питань має дещо поверхневий характер; предмет дослідження істотно звужено	висвітлено всі питання теми з опорою на фундаментальні положення
Стиль, грамотність, логічність викладу	1-2	3-4	5
	робота написана зі значною кількістю допущених орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок	робота написана науковою мовою з незначною кількістю допущених орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок	робота написана грамотною науковою мовою без орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок
Якість оформлення кваліфікаційної роботи	1-2	3-7	8-10
	не відповідає встановленим вимогам	в цілому відповідає встановленим вимогам, але допущено кілька неточностей	повністю відповідає встановленим вимогам
Аргументованість висновків, їх відповідність одержаним результатам	1-3	4-7	8-10
	висновки не є конкретними та не ґрунтуються на положеннях роботи (не впливають з її змісту)	конкретні висновки щодо результатів дослідження, однак вони не є належно аргументованими та чітко викладеними	результати дослідження чітко сформульовані, належно обґрунтовані, мають науковий характер і практичне значення
Ступінь самостійності автора роботи, особистий внесок автора в роботу	1-2	3-4	5
	робота має компілятивний характер, наукова полеміка відсутня	робота є частково самостійним дослідженням проблеми, містить самостійно відібраний фактичний матеріал, проте характер наукової дискусії є фрагментарним	робота є самостійним дослідженням актуальної проблеми
Співпраця з науковим керівником при підготовці роботи	1-2	3-4	5
	робота підготовлена без погодження з науковим керівником або подана на кафедру з порушеннями встановлених строків	робота завершена і подана на кафедру у визначені терміни, однак в процесі її виконання здобувач не погоджував свої дії з науковим керівником	на всіх етапах виконання роботи здобувач вищої освіти виконував завдання за погодження їх з науковим керівником; робота була вчасно подана на кафедру у готовому до захисту вигляді
2. Захист кваліфікаційної роботи			
Підготовка доповіді та презентації	1-3	4-7	8-10
	підготовлено доповідь з презентації з великою кількістю помилок	підготовлено доповідь та презентацію з невеликою кількістю помилок	підготовлено структуровану презентацію та змістовну доповідь
Відповіді на питання:	1-2	3-6	7-9
	не в змозі	намагається	допущено суттєві
			дано правильні
			дано

	відповісти на поставлені запитання, неспроможний аргументувати положення роботи	дати відповідь на поставлені запитання і робить спроби аргументувати положення роботи	неточності у відповідях на запитання, не завжди належно обґрунтовано положення роботи	відповіді на всі запитання, але не завжди упевнено щодо аргументації, чи не завжди коректно сформульовано	правильні та чіткі відповіді на всі запитання, правильно аргументовано власну позицію
--	---	---	---	---	---

Попередня кількість балів за виконання кваліфікаційної роботи визначається науковим керівником у процесі перевірки. Під час захисту здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи кількість балів може бути змінено в залежності від якості захисту.

Результати захистів кваліфікаційних робіт оголошуються в день захисту.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс академічної доброчесності Сумського НАУ. Рішення Вченої ради Сумського НАУ № 7 від 28.10.2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/142uwVZKHnDYNQJ6TKFxaaPcr7rT5qTN8/view>
2. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. URL: https://snau.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Methods_2019-Final.pdf
3. Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в Сумському НАУ № 6 від 26.12.2017р.) URL: https://drive.google.com/file/d/1broXTIWw07C5S1_tCyCJUyUPXvIUgkq2/view
4. Положення про організацію навчального процесу в Сумському національному аграрному університеті. №112 від 08.04. 2015 р. URL: <https://snau.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/>
5. Положення про порядок перевірки академічних та наукових текстів на унікальність в Сумському національному аграрному університеті. Рішення Вченої ради №22 від 30.06.2025 р. URL: <https://drive.google.com/file/d/1TBRpjmNNvmalhbl8n1TTc7-yU8NpZNdS/view>
6. Положення про кваліфікаційні роботи в Сумському національному аграрному університеті. Рішення Вченої ради № 19 від 02.05.2025 р. URL: https://drive.google.com/file/d/1airE3eGrg6hMrvfnsrk4fAwa_xGj91f/view
7. Правила оформлення студентських робіт: методичні вказівки для викладачів та студентів денної і заочної форм навчання. Суми: Сумський національний аграрний університет, 2025. 47 с.

Додаток А

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет _____

Кафедра _____

До захисту
Допускається
Завідувач кафедри

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за _____ рівнем вищої освіти

на тему: « _____ »

Виконав (ла):

ім'я ПРІЗВИЩЕ

Група:

Науковий керівник:

ім'я ПРІЗВИЩЕ

Рецензент:

ім'я ПРІЗВИЩЕ

Суми – 20__

Додаток Б

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет
Кафедра
Ступінь вищої освіти
Спеціальність

ЗАТВЕРДЖУЮ:
завідувач кафедри
ім'я ПРІЗВИЩЕ
«___» _____ 202__ р.

(підпис)

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу

(ім'я ПРІЗВИЩЕ)

1. Тема кваліфікаційної роботи.
2. Керівник кваліфікаційної роботи.
3. Строк подання здобувачем проекту (роботи).
4. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи.
5. Зміст розрахунково-пояснювальної записки.
6. Перелік графічного матеріалу.

Керівник роботи

підпис

ім'я ПРІЗВИЩЕ

Завдання прийняв до виконання

підпис

ім'я ПРІЗВИЩЕ

Дата отримання завдання «___» _____ 202__ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1			
2			
3			
...	...	...	...
...	...	...	...

Керівник роботи

підпис

ім'я ПРІЗВИЩЕ

Здобувач

підпис

ім'я ПРІЗВИЩЕ

Додаток В
ЗРАЗОК

АНОТАЦІЯ

Прізвище, ім'я, по батькові здобувача «Тема роботи».

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра/бакалавра з _____ за освітньою програмою _____ зі спеціальності _____ . Сумський національний аграрний університет, Суми, 202__.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні основи обраної теми, а також практичні аспекти її реалізації в сучасних економічних, правових та соціальних умовах. Проаналізовано актуальний стан проблематики, виявлено основні тенденції та закономірності розвитку відповідної сфери діяльності. Особливу увагу приділено аналізу чинної нормативно-правової бази, сучасних наукових підходів і практичного досвіду. В роботі проведено дослідження ефективності існуючих механізмів, виявлено їх недоліки та запропоновано шляхи удосконалення з урахуванням інноваційних технологій та сучасних вимог. Розроблено практичні рекомендації для підвищення ефективності та результативності процесів у відповідній галузі. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення державної політики, удосконалення управлінських процесів або впровадження інновацій у практичну діяльність.

Ключові слова: тема дослідження, теоретичні основи, практичні аспекти, нормативно-правова база, аналіз ефективності, інноваційні підходи, рекомендації.

ABSTRACT

Surname, name, patronymic of the applicant «Title of the work». Qualification work for the degree of Master/Bachelor in _____ under the educational program _____ in the specialty _____. Sumy National Agrarian University, Sumy, 202 .

The qualification work explores the theoretical foundations of the selected topic, as well as the practical aspects of its implementation under modern economic, legal, and social conditions. The current state of the issue is analyzed, the main trends and patterns of development in the relevant field of activity are identified. Special attention is paid to the analysis of the existing regulatory and legal framework, contemporary scientific approaches, and practical experience. The study assesses the effectiveness of existing mechanisms, identifies their shortcomings, and proposes ways to improve them, taking into account innovative technologies and current requirements. Practical recommendations have been developed to enhance the efficiency and effectiveness of processes in the relevant sector. The results of the study can be used to improve public policy, optimize management processes, or implement innovations in practical activities.

Keywords: research topic, theoretical foundations, practical aspects, regulatory and legal framework, efficiency analysis, innovative approaches, recommendations.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 НАЗВА РОЗДІЛУ	10
РОЗДІЛ 2 НАЗВА РОЗДІЛУ	20
2.1 Назва підрозділу	20
2.2 Назва підрозділу	27
2.3 Назва підрозділу	35
РОЗДІЛ 3 НАЗВА РОЗДІЛУ	45
3.1 Назва підрозділу	45
3.2 Назва підрозділу	52
3.3 Назва підрозділу	59
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	75

Додаток Е

Рекомендована форма самооцінювання кваліфікаційної роботи здобувачом

Критерій	Рівень			Коментар
Огляд літератури побудовано навколо основної проблеми, використано найактуальніші сучасні дослідження за темою, чітко відображено зв'язок між завданнями, поставленими в роботі, та попередніми дослідженнями	+	+	+	
Надана конкретна та точна інформація про методи та дані (кількість, температура, тривалість, послідовність, умови, розташування, розміри тощо), методи пов'язані з іншими дослідженнями.	+	+	+	
Наведено конкретні результати з поясненнями та аналізом, порівняння з результатами інших досліджень, показано чіткий зв'язок проблеми з отриманими результатами.	+	+	+	
Надано пропозиції щодо удосконалення, що підкріплено відповідними обґрунтуваннями (прогноз, модель тощо)	+	+	+	
Висновки містять зв'язок з найважливішими аспектами попередніх розділів, підсумок ключових результатів, продемонстровано зв'язок між цією роботою та наявними дослідженнями зосереджена увага на суттєвих результатах, зазначено їх можливе застосування; подано обмеження, на які слід спрямувати майбутні дослідження.	+	+	+	
Перелік посилань є повним та достатнім для вирішення завдань дослідження	+	+	+	
Робота оформлена повністю відповідно до вимог	+	+	+	
Робота не містить друкарських та граматичних помилок	+	+	+	

Підтверджую, що робота виконана мною самостійно, не містить академічного плагіату. Зокрема, у моїй роботі немає запозичення текстів, ідей чи розробок, результатів досліджень інших авторів без посилань на них, у тому числі буквального перекладу з іноземних мов чи перефразування, що видаються за свій текст, вирваних із контексту тверджень, цитат без лапок, фабрикації (вигаданих) даних чи фальсифікації (вигаданих і модифікованих на догоду бажаному висновку) результатів досліджень.

Додаток Є

ВІДГУК на кваліфікаційну роботу

(ім'я, по батькові, прізвище)

на тему: «_____»

1. Актуальність теми

У рецензії обґрунтовується важливість теми дослідження, її значення для науки, освіти чи практики.

Приклад: Тема кваліфікаційної роботи є актуальною, оскільки...

2. Структура і зміст роботи

Аналізується логічність побудови, відповідність структурних частин (вступ, розділи, висновки), повнота розкриття теми.

Приклад: Робота складається з трьох розділів, які логічно пов'язані між собою...

3. Рівень теоретичної та практичної підготовки

Оцінюється глибина теоретичного аналізу, використання наукових джерел, здатність до узагальнення, застосування методів.

Приклад: Автор демонструє добру обізнаність з теоретичним матеріалом та сучасними дослідженнями...

4. Практична цінність результатів

Визначається, чи можуть результати бути використані на практиці, в подальших дослідженнях, чи містять інноваційні пропозиції.

Приклад: Запропоновані автором рекомендації мають прикладне значення і можуть бути реалізовані в...

5. Загальний рівень виконання роботи та мова викладу

Аналізується якість оформлення, грамотність, стиль викладу, дотримання вимог.

Приклад: Робота виконана відповідно до вимог, матеріал викладено чітко, грамотно, логічно.

6. Зауваження та рекомендації

Формулюються конструктивні зауваження (якщо є), що не знижують загального позитивного враження.

Приклад: Доцільно було б більше уваги приділити...

Кваліфікаційна робота [ПІБ студента] на тему «...» відповідає вимогам, що ставляться до такого виду робіт, і заслуговує на оцінку «__».

Науковий керівник:

науковий ступінь, вчене звання, посада

ім'я ПРІЗВИЩЕ

“__” _____ 202__ р.

Додаток Ж

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПОДАНИЯ

голови екзаменаційної комісії щодо захисту кваліфікаційної роботи

Скеровується здобувач освіти до захисту

(ім'я прізвище)

кваліфікаційної роботи за спеціальністю

першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти на
тему: «_____»

Кваліфікаційна робота і рецензія додаються.

Декан факультету _____ ім'я ПРІЗВИЩЕ _____

Довідка про успішність

Здобувач освіти _____ за період навчання на факультеті _____ з 20__ року до 20__ року повністю виконав(ла) навчальний план за освітньою програмою з таким розподілом оцінок за:
шкалою ECTS: A ____%; B ____%; C ____%; D ____%; E ____%.

Диспетчер факультету ім'я ПРІЗВИЩЕ

Висновок керівника кваліфікаційної роботи

Здобувач(ка)

[illegible]

Керівник роботи

(підпис)

« _____ » 202 року

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу.

Кваліфікаційна робота розглянута. Здобувач(ка)

_____ допускається до захисту цієї кваліфікаційної роботи в ЕК.

Завідувач кафедри

«Назва кафедри»

ім'я **ПРИЗВИЩЕ**

« » 2025 року

Додаток 3

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу

(ім'я, по батькові, прізвище)

на тему: «_____»

1. Актуальність теми дослідження

Тематика обраного дослідження є своєчасною та важливою для сучасної науки й практики. У роботі порушуються питання, що мають теоретичне й прикладне значення. *Приклад: Урахування сучасних тенденцій розвитку [галузь] надає дослідженню значущості.*

2. Структура та логіка викладення матеріалу

Кваліфікаційна робота побудована логічно, відповідає вимогам до подібного роду досліджень. Вступ обґрунтовує мету, завдання та методи, основна частина – розкриває зміст, а у висновках зроблено обґрунтовані підсумки. *Приклад: Розділи роботи взаємопов'язані, кожен з них логічно доповнює попередній.*

3. Теоретична база та використані джерела

Автор продемонстрував(ла) глибоке ознайомлення з профільною літературою та сучасними джерелами, належним чином оформив(ла) посилання, застосував(ла) коректну термінологію. *Приклад: У роботі використано понад 30 наукових джерел, зокрема сучасні праці українських і зарубіжних авторів.*

4. Практична значущість дослідження

Отримані результати мають практичне значення, можуть бути впроваджені у [практичну сферу/навчальний процес/професійну діяльність]. *Приклад: Запропоновані рекомендації щодо [конкретна пропозиція] можуть бути використані у діяльності підприємств.*

5. Науковий рівень та самостійність виконання

Робота свідчить про достатній рівень наукової зрілості автора, вміння самостійно формулювати проблеми, аналізувати матеріал та робити висновки. *Приклад: Студент(ка) виявив(ла) здатність до самостійного дослідження, дотримуючись наукової етики.*

6. Зауваження

- [Коротко зазначити технічні/змістовні неточності, якщо є]
- Зауваження не є принциповими і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

7. Висновок

Кваліфікаційна робота [ПІБ студента] на тему «[Назва]» відповідає вимогам, що ставляться до кваліфікаційних робіт, а її автор заслуговує на присвоєння ступеня [бакалавра/магістра] за спеціальністю [назва спеціальності].

Оцінка роботи: відмінно/добре/задовільно (на розсуд рецензента).

Рецензент:

Посада, підприємство

Печатка

ім'я ПРІЗВИЩЕ

“___” _____ 202__ р.

Додаток И

Декларація академічної доброчесності

Я, _____, студент/ка групи _____ Сумського національного аграрного університету зобов'язуюсь дотримуватися принципів академічної доброчесності під час виконання кваліфікаційної роботи. Я поінформований(а), що у разі порушення мною академічної доброчесності під час виконання кваліфікаційної роботи повинен/нна буду нести академічну та/або інші види відповідальності і до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин, в тому числі, кваліфікаційна робота може бути анульована з наступним відрахуванням із університету.

Також усвідомлюю, що до мене у майбутньому може бути застосована процедура позбавлення ступеня вищої освіти та відповідної кваліфікації, якщо свідомо вчинене порушення академічної доброчесності не буде виявлено під час перевірки кваліфікаційної роботи на наявність текстових запозичень відповідно до встановленої в університеті процедури з використанням ліцензованих програмних продуктів.

дата

підпис

Строченко Наталія Іванівна

Рибіна Лариса Олександрівна

Лукаш Світлана Миколаївна

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ І ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Методичні вказівки для викладачів та здобувачів вищої освіти
денної та заочної форм навчання факультету економіки і менеджменту

Суми, РВВ, Сумський національний аграрний університет,
вул. Герасима Кондратьєва, 160

Підписано до друку: серпень, 2025 р. Формат А5: Гарнітура Times New Roman
Тираж: 20 примірників Замовлення _____ Ум. друк. арк. 1,4

